

สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและแนวกันชน: กรณีศึกษาเขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา จังหวัดระนอง

สุัญญา ทองรักษ์¹ สิริรัตน์ เกียรติปฐมชัย² และ สุชีรา แก้วรักษ์³

¹Ph.D.(Agricultural Economics), รองศาสตราจารย์

Email: tsutonya@ratree.psu.ac.th

²วท.ม.(เศรษฐศาสตร์เกษตร), อาจารย์

³วท.บ.(เศรษฐศาสตร์เกษตร), เจ้าหน้าที่วิจัย

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร

คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาและพื้นที่แนวกันชนในจังหวัดระนอง 2) เพื่อศึกษาลักษณะการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินของราษฎรในพื้นที่ศึกษา และ 3) เพื่อทราบถึงความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา และแนวทางการแก้ไขการบุกรุกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 181 ครัวเรือนในพื้นที่แนวกันชน 200 ครัวเรือน รวม 381 ครัวเรือน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนาและใช้ค่าสถิติ t และการทดสอบไคสแควร์สำหรับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ

ผลการศึกษาพบว่าราษฎรส่วนมากประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ครัวเรือนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีรายได้รวมเฉลี่ย 103,683 บาทต่อปี ส่วนครัวเรือนนอกเขตฯ มีรายได้รวมเฉลี่ย 99,766 บาทต่อปี รายได้ทางการเกษตรมาจากการผลิตกาแฟเป็นหลัก สัดส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรไม่สูงนักและส่วนใหญ่มาจากกรรับจ้าง รายได้จากการหาของป่าและผลผลิตจากป่าน้อยมาก ของป่าที่หาได้จะใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น รายจ่ายของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ ค่าใช้จ่ายเพื่อลงทุนในการเกษตรมีสัดส่วนน้อยกว่าค่าใช้จ่ายในการครองชีพมาก ครัวเรือนประมาณครึ่งหนึ่งมีหนี้สินหนี้สินของครัวเรือนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เฉลี่ยครัวเรือนละ 83,278 บาท และนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ครัวเรือนละ 67,836 บาท ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวมีสมาชิก 4-6 คน ระดับการศึกษาค่อนข้างต่ำ ราษฎรที่อาศัยอยู่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานนานกว่าราษฎรที่อยู่ในเขตฯ (เฉลี่ย 24 ปี และ 13 ปี) วัตถุประสงค์หลักที่มาตั้งถิ่นฐานในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า คือ หาที่ดินทำกิน

ครัวเรือนในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีที่ดินถือครองเฉลี่ย 20.5 และ 21.0 ไร่ต่อครัวเรือน ราษฎรที่อยู่ในเขตฯ ร้อยละ 6.6 มีที่ดินถือครองนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมีราษฎรนอกเขตฯ ร้อยละ 13.5 มีที่ดินถือครองในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งส่วนใหญ่จะซื้อต่อจากผู้ที่มาบุกเบิกป่าก่อนหน้าที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจำนวนหนึ่งมีเอกสารสิทธิ์ถูกต้องจากกรมที่ดิน การใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนใหญ่ใช้ทำสวนผสม สวนยางพารา สวนกาแฟ และสวนไม้ผล

ราษฎรส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีความจำเป็นและมีประโยชน์ต่อการปกป้องพื้นที่ป่าและการอนุรักษ์ แนวทางในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า ได้แก่ 1) การเข้มงวดในการปราบปรามผู้เข้าบุกรุกพื้นที่ 2) ให้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมมือกันดูแลป่า 3) กำหนดแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ให้ชัดเจน และ 4) จัดสรรที่ป่าเสื่อมโทรมให้เกษตรกรใช้ทำกิน

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์ที่ดิน, การบุกรุกป่า, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาและแนวกันชน, สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของราษฎร

บทนำ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา เป็นหน่วยงานสังกัดฝ่ายจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 331,500 ไร่ อยู่ในตำบลเขี้ยวเหล็ก ตำบลบ้านนา ตำบลบางหิน อำเภอเกาะเปอร์ และตำบลนาคา ตำบลกำพวน กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง และตำบลเขาพัง อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 150 ลงวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2515 ได้กำหนดให้ที่ดินป่าคลองนาคาเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และในปี พ.ศ.2534 มีพระราชกฤษฎีกาย้ายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาในท้องที่ตำบลเขาพัง อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ครอบคลุมพื้นที่อีก 31,456 ไร่ เนื่องจากป่าคลองนาคามีสภาพพื้นที่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร มีแหล่งน้ำและแหล่งอาหารของสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองหลายชนิดอาศัยอยู่ชุกชุม อาทิเช่น เลียงผา กระต๊อ วัวแดง สมเสร็จ กวาง กระเจง ฯลฯ เหมาะสมที่จะจัดเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อรักษาไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย (สรุปข้อมูลเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา, มปป)

แม้ว่ากรมป่าไม้โดยสำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาได้มีความพยายามที่จะป้องกันและดูแลไม่ให้ป่าไม้ถูกบุกรุกและมีการล่าสัตว์ โดยการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่ารอบๆ พื้นที่ ตามจุดที่เสื่อมโทรมต่อการบุกรุกถึง 10 หน่วย (หน่วยพิทักษ์ป่าถาวร 7 หน่วย และหน่วยพิทักษ์ป่าย่อย 3 หน่วย) แต่ปัจจุบันพบว่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ จำนวนไม่น้อยที่ถูกบุกรุกและถูกใช้ประโยชน์ด้านอื่น จากการศึกษาของฝ่ายข้อมูล

ทรัพยากรธรรมชาติ สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2543) โดยการแปลจากรูปถ่ายทางอากาศและข้อมูลดาวเทียมพบว่าในระหว่างปี พ.ศ.2510-2541 พื้นที่ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาลดลงประมาณ 13,000 ไร่ ซึ่งในจำนวนนี้ส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำการเกษตรและรองลงมาเป็นที่ป่าเสื่อมสภาพ และจำนวนสัตว์ป่าก็ลดลงเป็นอย่างมาก ซึ่งลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นคล้ายๆ กันกับในพื้นที่ป่าอนุรักษ์หลายพื้นที่ของประเทศไทย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาแนวทางในการป้องกันไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ดังกล่าวเพิ่มขึ้น เพื่อรักษาสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่เหลือเพียงจำนวนน้อยเอาไว้

การที่รัฐจะหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้สามารถแก้ไขได้จริงในทางปฏิบัตินั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องมีความชัดเจนและเข้าใจสาเหตุของปัญหาในแต่ละพื้นที่อย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ดังนั้นการศึกษาถึงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าและตามแนวกันชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนในการแก้ไขปัญหาที่ได้คำนึงถึงปัจจัยคนร่วมอยู่ด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา และพื้นที่แนวกันชน

2. เพื่อศึกษาลักษณะการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินของราษฎรในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา และพื้นที่แนวกันชน

3. เพื่อทราบถึงความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา และแนวทางการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

วิธีการวิจัย

1. ข้อมูลและการรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วยข้อมูลทุติยภูมิที่รวบรวมได้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนราษฎรทั้งหมด 381 ครัวเรือน ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ 181 ครัวเรือน (88.3% ของครัวเรือนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ทั้งหมด) จาก 10 หมู่บ้าน ในอำเภอเกาะเปอร์ 7 หมู่บ้าน และในกิ่งอำเภอสุขสำราญ 3 หมู่บ้าน และเป็นครัวเรือนจากนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ตามแนวกันชน 5 กิโลเมตร 200 ครัวเรือน จาก 13 หมู่บ้าน โดยมี 9 หมู่บ้านเหมือนกับหมู่บ้านที่อยู่ใน

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ (รูปที่ 1) การสัมภาษณ์ครัวเรือนดำเนินการระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน พ.ศ.2542 ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

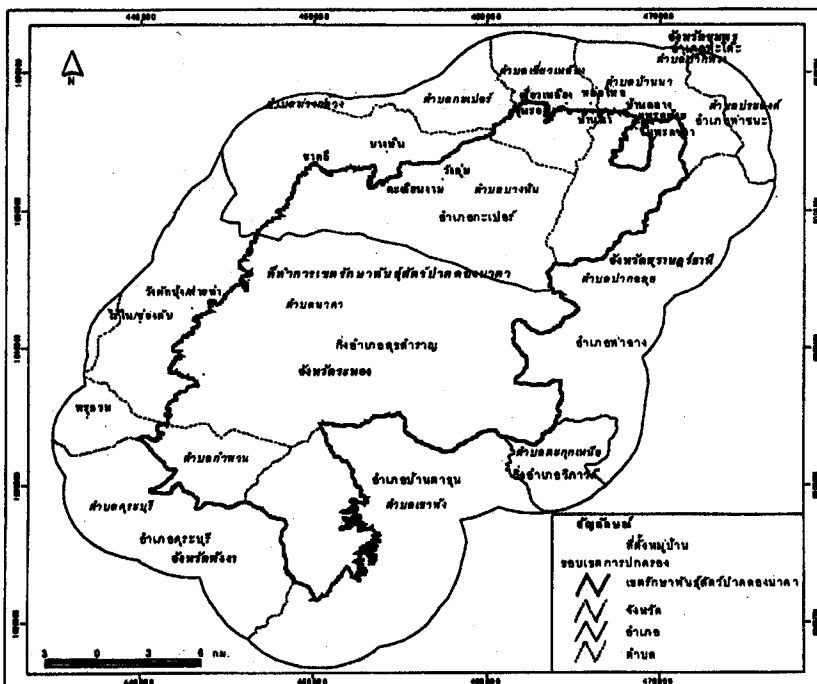
การวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการวิเคราะห์เชิงพรรณนาโดยใช้ค่าเฉลี่ยและร้อยละ การวิเคราะห์เชิงปริมาณใช้ค่าสถิติ t (t-test) และทดสอบ Chi-square สำหรับตัวแปรทางเศรษฐกิจและสังคมบางตัวที่ต้องการเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

1. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ

ราษฎรในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีอาชีพหลักคือทำการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 84.5 และ 71.5 ตามลำดับ โดยส่วนใหญ่จะทำสวนไม้ยืนต้นและไม่ผล เช่น สวนสมรม (สวนผลสม) สวนกาแฟ สวนยางพารา และสวนไม้ผลต่างๆ แต่จะทำด้านปศุสัตว์น้อยมาก

รูปที่ 1 หมู่บ้านที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาและแนวกันชน 5 กิโลเมตร

ส่วนอาชีพรองส่วนมากจะทำงานรับจ้างนอกการเกษตร
รายได้ รายจ่าย และหนี้สิน

รายได้ของครัวเรือนได้จากผลรวมของรายได้
ทางการเกษตรบวกรายได้นอกการเกษตร ส่วนรายได้
สุทธิทางการเกษตรเป็นรายได้จากการเกษตรหักด้วย
ค่าใช้จ่ายทางการเกษตร โดยรายได้รวม รายได้นอกการ
เกษตร และรายได้สุทธิทางการเกษตรของครัวเรือนที่อยู่
ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเท่ากับ 103,683, 57,430 และ
46,005 บาทต่อครัวเรือน ตามลำดับ และครัวเรือนที่อยู่
นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเท่ากับ 99,766, 78,143 และ
37,893 บาทต่อครัวเรือน ตามลำดับ โดยครัวเรือนทั้ง
สองกลุ่มไม่มีความแตกต่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ตาราง
ที่ 1)

รายได้จากการเกษตรของราษฎรในหมู่บ้าน
ทั้ง 2 ประเภทมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทาง
สถิติ โดยรายได้จากการเกษตรของราษฎรหมู่บ้านในเขตฯ
มากกว่านอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ซึ่งเท่ากับ 77,990
และ 59,342 บาทต่อครัวเรือน ตามลำดับ รายได้หลัก
จากการเกษตรได้จากการผลิตกาแฟมากที่สุด รองลงมา
คือจากยางพารา กาแฟเป็นพืชที่ทำรายได้สูงกว่าพืช
อื่นๆ เพราะสามารถขายได้ในราคาที่สูงมาก โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งในปี 2542 เกษตรกรสามารถขายกาแฟได้สูงถึง
กิโลกรัมละ 80 บาท

สำหรับรายได้นอกการเกษตร มีครัวเรือนสูงถึง
ร้อยละ 65.7 ของหมู่บ้านที่อยู่ในเขตฯ และร้อยละ 69.0
ของหมู่บ้านนอกเขตฯ ที่มีรายได้นอกการเกษตร โดย
แหล่งรายได้หลักมาจากการรับจ้าง ค่าขาย และรายได้
จากบุตรหลานหรือญาติพี่น้องส่งให้เป็นรายเดือน ตาม
ลำดับ การรับจ้าง มีทั้งรับจ้างทำงานก่อสร้าง ทำงานใน
โรงงาน ลูกจ้างร้านอาหาร ตัดเย็บเสื้อผ้า เก็บกาแฟ และ
กรีดยาง เป็นต้น

สำหรับรายได้จากการหาของป่า มีครัวเรือน
ราษฎรจำนวนน้อยมากที่มีรายได้จากการหาของป่า ทั้งนี้
เป็นเพราะว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่ได้หาของป่าไว้ขายเพื่อ
หารายได้ แต่จะหาไว้สำหรับใช้หรือบริโภคในครัวเรือน
เท่านั้น

ในส่วนของค่าใช้จ่ายในครัวเรือน มี 3 รายการ
หลัก คือค่าใช้จ่ายรวม ค่าใช้จ่ายในการเกษตร และค่า
ใช้จ่ายนอกการเกษตร (ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ) (ตาราง
ที่ 1) ค่าใช้จ่ายทั้ง 3 รายการของครัวเรือนในหมู่บ้านทั้ง
2 ประเภท มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
กล่าวคือ ครัวเรือนหมู่บ้านในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มี

ตารางที่ 1 รายได้ รายจ่าย และหนี้สินโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือน

รายการ	หมู่บ้านในเขตฯ		หมู่บ้านนอกเขตฯ		Sig.
	จำนวนครัวเรือน	เฉลี่ย (บาท)	จำนวนครัวเรือน	เฉลี่ย (บาท)	
รายได้ทางการเกษตร	153	77,990	153	59,342	*
รายได้นอกการเกษตร	119	57,430	138	78,143	ns
รายได้สุทธิทางการเกษตร	153	46,005	153	37,893	ns
ค่าใช้จ่ายในการเกษตร	170	30,264	172	20,636	**
ค่าใช้จ่ายนอกการเกษตร	170	66,703	200	46,008	**
รายได้รวม	181	103,683	199	99,766	ns
ค่าใช้จ่ายรวม	181	95,128	200	63,755	**
จำนวนหนี้สิน	110	83,278	83	67,836	ns

Sig. (Significance) หมายถึง ระดับของความแตกต่างของข้อมูลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

* หมายถึง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

** หมายถึง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ns หมายถึง ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ค่าใช้จ่ายรวมสูงถึง 95,128 บาทต่อครัวเรือน ในขณะที่ครัวเรือนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีค่าใช้จ่ายรวม 63,755 บาทต่อครัวเรือน เช่นเดียวกัน ค่าใช้จ่ายในการเกษตรและนอกการเกษตรของครัวเรือนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขต เท่ากับ 30,264 และ 66,703 บาทต่อครัวเรือน และหมู่บ้านที่ตั้งอยู่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ เท่ากับ 20,636 และ 46,008 บาทต่อครัวเรือนตามลำดับ จะเห็นว่าค่าใช้จ่ายนอกการเกษตรจะสูงกว่าค่าใช้จ่ายด้านการเกษตรมากในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท ซึ่งรายการค่าใช้จ่ายนอกการเกษตรที่ครัวเรือนใช้จ่ายเป็นอันดับต้นๆ ได้แก่ ค่าอาหาร และค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร และเป็นที่น่าสนใจกว่าราษฎรในพื้นที่ศึกษาใช้จ่ายในการเลี้ยงชีพในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูงด้วย

สำหรับค่าใช้จ่ายทางการเกษตร มีราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ สูงถึงร้อยละ 37.5 และร้อยละ 52.3 ที่เสียค่าใช้จ่ายในการเกษตรไม่เกิน 10,000 บาทต่อปี ตามลำดับ แสดงว่าราษฎรจำนวนมากมีการลงทุนด้านการเกษตรน้อยมาก ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งอาจมาจากขาดแคลนเงินทุน และขาดแรงจูงใจในการปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตเนื่องจากความไม่มั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดิน

ราษฎรหมู่บ้านในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ร้อยละ 60.8 และร้อยละ 41.5 มีหนี้สิน จำนวนหนี้สินเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือหมู่บ้านในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีหนี้สินเฉลี่ย 83,278 บาทต่อครัวเรือน และหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีหนี้สินเฉลี่ย 67,836 บาทต่อครัวเรือน จะเห็นว่าครัวเรือนในพื้นที่ศึกษามีหนี้สินสูงมาก สูงกว่าจำนวนหนี้สินเฉลี่ยของครัวเรือนในภาคใต้และของประเทศ ซึ่งเท่ากับ 33,507 และ 24,672 บาทต่อครัวเรือน ตามลำดับ (มนตรี เมืองพรหม, 2541) ครัวเรือนที่เป็นหนี้ส่วนใหญ่กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.)

2. ลักษณะทางด้านสังคม

เพศ จำนวนราษฎรชายและหญิงของหมู่บ้านในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยหมู่บ้านในเขตรักษา

พันธุ์สัตว์ป่าฯ มีราษฎรชายและหญิงร้อยละ 51.8 และ 48.2 ตามลำดับ ในขณะที่หมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีราษฎรชายและหญิงร้อยละ 52.1 และ 47.9 ตามลำดับ

อายุ โครงสร้างอายุของราษฎรโดยรวมไม่มีความแตกต่างกันระหว่างหมู่บ้านในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ กล่าวคือ ราษฎรชายในวัยเด็กจะมีสัดส่วนมากที่สุด ส่วนราษฎรชายในวัยทำงานจะมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน แต่ราษฎรชายสูงอายุของหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภทค่อนข้างจะแตกต่างกัน คือหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีสัดส่วนราษฎรชายสูงอายุมากกว่าหมู่บ้านในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ลักษณะดังกล่าวเป็นตัวชี้วัดได้ตัวหนึ่งที่แสดงถึงระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานของราษฎรในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท สัดส่วนราษฎรหญิงของหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภทก็มีลักษณะคล้ายกับราษฎรชาย แต่ช่วงอายุราษฎรหญิงวัยทำงานของหมู่บ้านในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ จะมีสัดส่วนค่อนข้างสูงกว่าหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ

ศาสนา การนับถือศาสนาของราษฎรในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภทมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ หมู่บ้านในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีราษฎรที่นับถือศาสนาพุทธสูงถึงร้อยละ 96.1 และร้อยละ 3.9 นับถือศาสนาอิสลาม ในขณะที่ราษฎรในหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 65.0 และที่เหลือร้อยละ 35.0 นับถือศาสนาอิสลาม

การศึกษา ราษฎรส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา และเป็นที่น่าสนใจว่ามีราษฎรสูงถึงร้อยละ 17.4 และร้อยละ 20.9 ของราษฎรทั้งหมดในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ที่ไม่ได้รับการศึกษาเลย มีราษฎรเพียงร้อยละ 3.1 เท่านั้นจากหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท ที่มีการศึกษาสูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า จากข้อมูลดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่าราษฎรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ และแนวกันชน มีการศึกษาค่อนข้างต่ำมาก หรือจัดเป็นกลุ่มราษฎรที่ค่อนข้างด้อยโอกาสทางการศึกษาเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆ

ลักษณะครอบครัว ลักษณะของครอบครัวในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งครัวเรือนที่อยู่ในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ

มีสมาชิกต่อครัวเรือนเฉลี่ย 4.5 คน และ 4.7 คน ตามลำดับ โดยมากกว่าร้อยละ 60 ของครัวเรือนในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท มีสมาชิกในครัวเรือน 4-6 คน

การตั้งถิ่นฐาน ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานของราษฎรในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท มีความแตกต่างกัน กล่าวคือราษฎรหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานนานเฉลี่ย 13 ปี ส่วนราษฎรในหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตั้งถิ่นฐานนานเฉลี่ย 24 ปี ครัวเรือนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ร้อยละ 60.8 มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคใต้ รองลงมา ภาคอีสานและภาคเหนือ ตามลำดับ สำหรับครัวเรือนที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่มีภูมิลำเนาเดิมมาจากภาคใต้นั้นส่วนใหญ่มาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ระนองและสงขลา ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ร้อยละ 72.0 มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคใต้ รองลงมา มีภูมิลำเนาอยู่ภาคอีสาน และภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ครัวเรือนที่มีภูมิลำเนาเดิมมาจากภาคใต้นั้นส่วนใหญ่มาจากจังหวัดระนอง นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี กระบี่ และชุมพร ตามลำดับ

สาเหตุสำคัญที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งหมู่บ้านในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า คือการย้ายเพื่อหาที่ทำกิน เพราะในภูมิลำเนาเดิมไม่มีที่ดินเป็นของตัวเองหรือมีจำนวนน้อยมาก ไม่พอแก่การดำรงชีพ คล้ายคลึงกับเหตุผลในการตั้งถิ่นฐานของราษฎรในเขตป่าอื่น ๆ (ทองโรจน์ อ่อนจันทร์, 2537) รองลงมาคือย้ายตามครอบครัวหรือญาติพี่น้อง และเป็นเพราะพื้นที่

ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และบริเวณใกล้เคียงมีความอุดมสมบูรณ์สูง จึงใจให้มีการมาตั้งถิ่นฐาน ตามลำดับ (ตารางที่ 2)

3. การถือครองที่ดินและการใช้ที่ดิน

การถือครองที่ดิน

ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานจนถึงปัจจุบัน ราษฎรของหมู่บ้านในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีที่ดินเฉลี่ย 1.56 แปลง และขนาดถือครองเฉลี่ย 20.5 ไร่ต่อครัวเรือน ส่วนราษฎรที่อยู่ในหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีที่ดินเฉลี่ย 1.7 แปลง และขนาดถือครองเฉลี่ย 21.0 ไร่ต่อครัวเรือน (ตารางที่ 3) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ถือครองเกษตรเฉลี่ยของประเทศและของภาคใต้ซึ่งเท่ากับ 25.24 และ 22.67 ไร่ต่อครัวเรือน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2541) จะเห็นว่าครัวเรือนในกลุ่มนี้มีขนาดพื้นที่ถือครองไม่น้อย นอกจากนี้ ยังพบว่ามีครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ประมาณร้อยละ 7.0 มีที่ดินนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมีครัวเรือนที่อาศัยอยู่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สูงถึงร้อยละ 13.5 ที่มีที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ด้วย

ขนาดพื้นที่ถือครองเฉลี่ยของราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยคิดเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เท่ากับ 18.3 และ 16.2 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ และที่น่าสังเกตคือมีราษฎรบางรายมีที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สูงถึง 122 ไร่

ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ร้อยละ 76.8 ได้ที่ดินที่ครอบครองมาจากการซื้อต่อจาก

ตารางที่ 2 ภูมิลำเนาเดิมของราษฎรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านทั้ง 2 ประเภท

ภูมิลำเนาเดิม	หมู่บ้านในเขตฯ		หมู่บ้านนอกเขตฯ	
	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ภาคใต้	110	60.8	144	72.0
ภาคอีสาน	41	22.7	39	19.5
ภาคเหนือ	22	12.2	4	2.0
ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	8	4.3	13	6.5
รวม	181	100.0	200	100.0

ตารางที่ 3 การถือครองที่ดินทั้งหมดของหมู่บ้านในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลอง
นาคา

ขนาดพื้นที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	หมู่บ้านในเขตฯ		หมู่บ้านนอกเขตฯ		Sig.
	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	
ไม่มีที่ดิน	0	0	2	1.0	
≤ 5	27	14.9	40	20.0	
5.1-10	28	15.5	30	15.0	
10.1-15	42	23.2	34	17.5	
15.1-20	26	14.4	21	10.5	
20.1-25	16	8.8	20	10.0	
25.1-30	8	4.4	12	6.0	
> 30	34	18.8	41	20.5	
รวม	181	100.0	200	100.0	
เฉลี่ย	20.5 ไร่		21.0 ไร่		ns
น้อยที่สุด	0.25 ไร่		0.25 ไร่		
มากที่สุด	225 ไร่		330 ไร่		

Sig. (Significance) หมายถึง ระดับของความแตกต่างของข้อมูลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
ns หมายถึง ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผู้ที่เข้ามาอยู่ก่อนอีกทอดหนึ่ง ไม่ได้มาบุกเบิกพื้นที่ป่าด้วยตนเอง รองลงมาคือได้จากการรับมรดกตกทอด ส่วนที่ได้จากการจับจองเองมีร้อยละ 11.0 เท่านั้น สำหรับครัวเรือนในหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ประมาณครึ่งหนึ่งได้มาจากการซื้อ รองลงมาได้จากการรับมรดกตกทอด และได้จากการจับจอง ตามลำดับ (ตารางที่ 4) จะเห็นได้ว่าการเข้าครอบครองที่ดินในเขตรักษาพันธุ์

สัตว์ป่าคลองนาคานั้น ผู้ที่บุกเบิกป่าจริงๆ และเข้ามาทำกินในพื้นที่ป่าจะมีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น แต่การเข้าบุกรุกพื้นที่ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคานี้ จะทำในลักษณะมีผู้เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ป่าก่อน หลังจากนั้นก็จะเพิ่มมูลค่าที่ดินด้วยการปลูกไม้ผลหรือไม้ยืนต้น หรือทำเป็นสวนสมรมให้กลายเป็นพื้นที่เกษตร หลังจากนั้นจึงขายให้กับผู้ที่สนใจจะเข้ามาอยู่เพื่อทำกินจริงๆ หรือ

ตารางที่ 4 การได้มาของที่ดินของราษฎรหมู่บ้านในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา

การได้มาของที่ดิน	หมู่บ้านในเขตฯ		หมู่บ้านนอกเขตฯ	
	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
มรดก	22	12.2	60	30.0
จับจองเอง	20	11.0	36	18.0
ซื้อ	139	76.8	104	52.0
รวม	181	100.0	200	100.0

ขายให้กับนายทุนที่ต้องการซื้อที่ดินอีกต่อหนึ่ง (บางรายสามารถขายที่ดินได้ในราคาสูงถึง 30,000-50,000 บาท ต่อไร่ ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก) ซึ่งการกระทำในลักษณะเช่นนี้จะกระตุ้นให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้ต่อไปอีก เป็นกระบวนการที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง กระบวนการดังกล่าวอาจเกิดขึ้นคล้ายกับปัญหาการบุกรุกป่าในหลายพื้นที่ของประเทศไทย

สำหรับเอกสารสิทธิ์ของที่ดินที่ถือครอง แม้ว่าที่ดินที่ถือครองจะอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แต่ก็มียุทธศาสตร์ที่ดินจำนวนหนึ่งที่ราษฎรมีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินเหล่านั้น ตัวอย่างเช่น มีราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอย่างน้อย 19 ราย ที่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินที่ถือครอง ซึ่งเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว ได้แก่ โฉนด น.ส.3ก. และ น.ส.3 กรณีนี้ไม่รวมเอกสารที่ดินที่ออกโดยกรมอื่น นอกเหนือจากกรมที่ดิน โดยเฉพาะในหมู่บ้านชาคลีและวังกุ่ม ซึ่งเมื่อพิจารณาลักษณะการตั้งถิ่นฐานของราษฎรในหมู่บ้านดังกล่าว พบว่ามีระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน

ค่อนข้างยาวนาน และคาดการณ์ว่าหมู่บ้านอื่นๆ (พิจารณาจากลักษณะบ้าน และอายุสวนไม้ผล ไม้ยืนต้น) จากข้อมูลดังกล่าวพอที่จะสรุปได้ว่าในการทำงานของหน่วยงานของรัฐเองที่เกี่ยวข้องกับที่ดินยังมีปัญหาอยู่มาก ขาดการประสานนโยบายและความเป็นเอกภาพ

การใช้ประโยชน์ที่ดิน

รายละเอียดการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือน แสดงในตารางที่ 5 การใช้ประโยชน์ที่ดินที่ครอบครองส่วนใหญ่จะใช้เพื่อการเกษตร ครัวเรือนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีพื้นที่ถือครองทำการเกษตรเฉลี่ย 18.92 ไร่ต่อครัวเรือน ส่วนครัวเรือนหมู่บ้านนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 19.34 ไร่ การใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่จะใช้ทำสวนสมรม สวนยางพารา สวนกาแฟ และสวนไม้ผล ตามลำดับ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำนามีน้อยมาก พื้นที่ทำการเกษตรของราษฎรทั้งในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ในแต่ละชนิดไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัย

ตารางที่ 5 การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา

การใช้ที่ดิน	หมู่บ้านในเขตฯ		หมู่บ้านนอกเขตฯ		Sig.
	จำนวน (ราย)	พื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	จำนวน (ราย)	พื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	
พื้นที่ถือครองทั้งหมด	181	20.50	200	21.00	ns
การใช้ประโยชน์					
ที่บ้านและบริเวณ (เฉลี่ย)	141 ¹	1.76	169 ¹	1.96	ns
ทำการเกษตร(เฉลี่ย)	171	18.92	173	19.34	ns
สวนสมรม	96	13.20	76	10.65	ns
สวนยางพารา	65	18.49	72	16.56	ns
สวนกาแฟ	55	8.06	57	9.14	ns
สวนไม้ผล	16	9.94	24	14.46	ns
การเกษตรอื่นๆ	7	10.36	14	7.86	ns
สวนปาล์ม น้ำมัน	3	25.67	14	18.57	ns
ทำไร่	2	6.00	2	2.50	ns
ทำนา	1	2.00	19	5.34	ns

¹ คิดเฉพาะครัวเรือนที่พื้นที่บ้านและบริเวณบ้านแยกชัดเจนจากพื้นที่ทำกิน

Sig. (Significance) หมายถึง ระดับของความแตกต่างของข้อมูลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ns หมายถึง ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สำคัญทางสถิติ

เมื่อพิจารณาจากจำนวนครัวเรือนราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พบว่ามากกว่าร้อยละ 50 ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนสมรม ลักษณะของสวนสมรมส่วนใหญ่จะปลูกกาแฟเป็นหลักและมีไม้ผลแซม โดยที่ไม้ผลที่นิยมปลูกรวม ได้แก่ ทุเรียน ลองกอง ลางสาด มังคุด และเงาะ ส่วนอีกลักษณะหนึ่งของสวนสมรมคือ เป็นสวนผสมอื่นๆ ที่ไม่มีกาแฟ แต่จะมีไม้ผลและไม่ยืนต้นหลาย ๆ ชนิด เช่น ทุเรียน ลองกอง ลางสาด มังคุด เงาะ ขนุน สะตอ เนียง มะพร้าว และหมาก เป็นต้น จากการใช้ที่ดินทั้งหมดเพื่อการเกษตรในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จะเห็นว่าการใช้เพื่อทำสวนกาแฟจะโดดเด่นมาก เพราะกาแฟเป็นพืชที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศในบริเวณนั้น และเกษตรกรสามารถขายผลผลิตได้ราคาดีกว่าพืชชนิดอื่นๆ อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งดีกว่ายางพารา และปาล์มน้ำมัน ซึ่งเป็นพืชที่ราคาค่อนข้างผันผวนตามภาวะตลาดโลกเช่นเดียวกับกาแฟ

4. ความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับการจัดการของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และข้อเสนอแนะ

แนวทางในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า

ความคิดเห็นของราษฎรต่อการจัดการของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แสดงในตารางที่ 6 ซึ่งประกอบด้วยความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

คลองนาคา และความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ราษฎรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 87.9 จากหมู่บ้านในเขตฯ และร้อยละ 96.0 จากหมู่บ้านนอกเขตฯ) เห็นว่าการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคามีความจำเป็นและมีประโยชน์ ส่วนราษฎรที่เห็นว่าไม่มีประโยชน์นั้น เป็นเพราะว่าการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จะทำให้ราษฎรเดือดร้อน ชาติที่ดินทำกิน เกิดความขัดแย้งระหว่างราษฎรกับหน่วยงานของรัฐ และเห็นว่าราษฎรที่เป็นเจ้าของพื้นที่มีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์และดูแลป่า

สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ราษฎรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 75.1 จากหมู่บ้านในเขตฯ และร้อยละ 71.0 จากหมู่บ้านนอกเขตฯ) เห็นว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีบทบาทอย่างมาก แต่มีราษฎรบางส่วน (ร้อยละ 9.9 จากหมู่บ้านในเขตฯ และร้อยละ 7.0 จากหมู่บ้านนอกเขตฯ) เห็นว่าการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่งไม่เป็นที่น่าเลื่อมใส และมีราษฎรในสัดส่วนที่สูงพอสมควรที่ไม่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นนี้

ข้อเสนอแนะของราษฎรในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สรุปในตารางที่ 7 โดยข้อเสนอแนะที่สำคัญ คือ (1) เข้มงวดในการปราบปรามผู้เข้าบุกรุกพื้นที่ป่า (2) ผู้นำในท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องร่วมมือกันในการดูแลป่า (3) การปักแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ให้ชัดเจน และ (4) จัดสรร

ตารางที่ 6 ความคิดเห็นของราษฎรต่อการจัดการของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา

ความคิดเห็น	หมู่บ้านในเขตฯ		หมู่บ้านนอกเขตฯ	
	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
1. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา				
1) เห็นว่ามีความจำเป็นและมีประโยชน์	159	87.9	192	96.0
2) เห็นว่าไม่มีประโยชน์	16	8.8	7	3.5
3) ไม่มีความคิดเห็น	6	3.3	1	0.5
2. ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้				
1) เจ้าหน้าที่มีบทบาทอย่างมาก	136	75.1	142	71.0
2) การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ไม่เป็นที่น่าเลื่อมใส	18	9.9	14	7.0
3) ไม่มีความคิดเห็น	27	14.9	44	22.0

ตารางที่ 7 ข้อเสนอแนะของราษฎรในการบรรเทาปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา

ข้อเสนอแนะ	หมู่บ้านในเขตฯ		หมู่บ้านนอกเขตฯ	
	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
1. ให้มีการปักแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ชัดเจน และแน่นอน	49	27.1	30	15.0
2. ชาวบ้าน ผู้นำในท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ ช่วยกันดูแลป่า	39	21.5	50	25.0
3. เข้มงวดในการปราบปรามผู้เข้าบุกรุก เด็ดขาด และทั่วถึง อาจให้ตชด.เข้าช่วย	38	21.0	58	29.0
4. จัดสรรที่ดินทำกินให้เพียงพอ เช่น อาจจัดที่ป่าเสื่อมโทรมให้เข้าทำประโยชน์	22	12.2	21	10.5
5. ปลุกจิตสำนึกให้ราษฎรเข้าใจถึงประโยชน์ของพื้นที่ป่าและความจำเป็นในการอนุรักษ์	4	2.2	5	2.5
6. พัฒนาอาชีพให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น	4	2.2	2	1.0
7. อนุญาตให้ราษฎรที่ทำกินในพื้นที่ป่าอยู่แล้วทำกินต่อไป	3	1.7	3	1.5
8. ห้ามไม่ให้มีการซื้อ-ขายที่ดินในเขตฯ	4	2.2	3	1.5
9. ให้เอกสารสิทธิ์แก่ราษฎรให้ชัดเจน	1	0.5	0	0.0
10. ไม่สามารถบรรเทาการบุกรุกป่าได้	1	0.5	1	0.5
11. ไม่มีความคิดเห็น	16	8.8	27	13.5
รวม	181	100.0	200	100.0

ที่ดินทำกินให้เพียงพอโดยอาจนำพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมมาจัดสรร ตามลำดับ จากข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าราษฎรให้ความสำคัญกับการทำงานอย่างเข้มงวดในการปราบปรามจับกุมผู้บุกรุกมากที่สุด ว่าจะต้องมีความเด็ดขาด ไม่เลือกปฏิบัติและปฏิบัติทั่วถึงครอบคลุมพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการใช้เครื่องมือทางนิติศาสตร์ในการแก้ไขปัญหา และจะได้ผลในทางปฏิบัติหรือไม่ขึ้นอยู่กับการติดตามตรวจสอบให้ผู้ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติตามกฎหมายว่าทำให้ดีเพียงใด

สรุปและข้อเสนอแนะ

1. สรุป

การศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาและพื้นที่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ตามแนวกันชน ได้ผลสรุปว่าราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพหลักทางการเกษตร ครัวเรือนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีรายได้รวมเฉลี่ย 103,683

บาทต่อปี ส่วนครัวเรือนนอกเขตฯ มีรายได้รวมเฉลี่ย 99,766 บาทต่อปี รายได้หลักมาจากการเกษตร โดยเฉพาะจากกาแฟ รายได้นอกการเกษตรส่วนใหญ่ได้จากการรับจ้าง ราษฎรที่มีรายได้จากการหาของป่าและผลผลิตจากป่ามีน้อยมาก เพราะของป่าที่หาได้จะใช้หรือบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น รายจ่ายของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายนอกรการเกษตร รายจ่ายในการลงทุนเพื่อการเกษตรมีในสัดส่วนที่น้อยกว่าค่าใช้จ่ายในการครองชีพมาก และครัวเรือนสูงถึงร้อยละ 50 มีหนี้สิน

ครอบครัวราษฎรส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิก 4-6 คน นับถือศาสนาพุทธ ระดับการศึกษาค่อนข้างต่ำ ราษฎรที่อาศัยในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาเฉลี่ย 13 ปี ส่วนราษฎรนอกเขตฯ เข้ามาตั้งถิ่นฐานเฉลี่ย 24 ปี ส่วนใหญ่มีภูมิ-ลำเนาจากภาคใต้ (นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี) และภาคอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการย้ายถิ่นฐานเพื่อหาที่ดินทำกิน

ครัวเรือนในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีที่ดินถือครองเฉลี่ย 20.5 และ 21.0 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ การเข้าครอบครองที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ส่วนใหญ่จะซื้อต่อจากผู้ที่บุกเบิกป่าอีกทอดหนึ่งไม่ได้ มาบุกเบิกป่าด้วยตนเอง และมีที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ จำนวนหนึ่งที่มีเอกสารสิทธิ์ถูกต้องจากกรมที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดินด้านการเกษตรส่วนใหญ่ใช้ทำสวนสมรม สวนยางพารา สวนกาแฟ และสวนไม้ผล ตามลำดับ

ราษฎรส่วนใหญ่เห็นว่าการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีความจำเป็นและมีประโยชน์มาก และมีข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาคาการบุกรุกพื้นที่ป่าโดยให้ความสำคัญกับการเข้มงวดในการปราบปรามผู้เข้าบุกรุกพื้นที่ป่า ให้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมมือกันดูแลป่า การปักแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ให้ชัดเจน และจัดสรรที่ดินทำกินให้เกษตรกรให้เพียงพอ โดยนำพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมมาจัดสรร

2. ข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. เส้นแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา ต้องมีความชัดเจนกว่าที่เป็นอยู่

2. เนื่องจากมีราษฎรจำนวนหนึ่งได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ก่อนมีการประกาศพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ในกรณีนี้ทางกรมป่าไม้ควรดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงว่าราษฎรกลุ่มดังกล่าวเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนจริงหรือไม่ หากสอบสวนสิทธิ์แล้ว ถ้าสิทธิ์เป็นของราษฎร ทางออกที่รัฐสามารถดำเนินการได้ก็คือการศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตที่อ่อนไหวที่เป็นอันตรายต่อสัตว์ป่า ต้นน้ำ และสิ่งแวดล้อมหรือไม่ ถ้าไม่ใช่เป็นเขตที่อ่อนไหว ก็ควรพิจารณากันพื้นที่ทำกินและที่ตั้งชุมชนออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ โดยกำหนดแนวเขตให้ชัดเจน แต่ถ้าเป็นเขตที่อ่อนไหว ก็จำเป็นต้องมีการดำเนินการอพยพย้ายราษฎรออกไปจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ โดยมีการจ่ายค่าชดเชยให้แก่ราษฎรในระดับที่เหมาะสม และหากมีพื้นที่อื่นที่สามารถรองรับการเคลื่อนย้ายได้ก็ควรให้ราษฎรได้มีส่วนร่วมในการคิดและกำหนดกฎเกณฑ์ในการโยกย้าย

3. รัฐจะต้องมีความจริงจังในการส่งเสริมให้ราษฎรที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ และตามแนวกันชนใช้ที่ดินทำการเกษตรแบบเข้มข้น (Intensive farming) เพื่อลดแรงกดดันต่อความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนราษฎร การทำเกษตรแบบเข้มข้นอาจอยู่ในรูปของไร่นาสวนผสม หรือวนเกษตรก็ได้

4. ที่ดินที่กันออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ที่กล่าวแล้วข้างต้นราษฎรควรจะได้รับเอกสารสิทธิ์ที่สมบูรณ์ เช่น น.ส. 3 หรือโฉนด เพื่อความมั่นคงของเกษตรกรที่จะกล้าลงทุนปรับปรุงพื้นที่เพื่อทำเกษตรแบบเข้มข้น สามารถนำที่ดินไปจำนองกับสถาบันทางการเงิน เพื่อนำเงินมาลงทุน และสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรว่าจะไม่ถูกขับไล่โดยธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่หรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นดังที่เกิดขึ้นในหลายท้องถิ่น

5. เน้นและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีบทเรียนมากมายที่ต้องยอมรับว่าการใช้รัฐเข้าไปวางแผนดูแล จัดการป่าเพียงลำพังนั้นไม่สามารถประสบผลสำเร็จได้ จำเป็นต้องให้ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง เพื่อศึกษาปัญหาและหาทางออกร่วมกัน กลุ่มผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มผู้ที่มีผลประโยชน์จากป่าทั้งที่เป็นเนื้อไม้และไม่ใช่เนื้อไม้ กลุ่มผู้นำในท้องถิ่น เช่น อบต. พระ อีหม่าม กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น และในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้จะต้องฝึกฝนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้สามารถทำงานร่วมกับชาวบ้านได้

6. สร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ป่า โดยเน้นการให้ความรู้กับประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของป่าต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ควบคู่กับการสร้างกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน การให้ความรู้ควรทำทั้งในและนอกระบบโรงเรียน เช่น บุรณการหลักสูตรการเรียนการสอนแก่โรงเรียนในชุมชนที่อยู่รอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ให้มีเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้อต่อความเข้าใจองค์ความรู้และฐานทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยเน้นตั้งแต่ระดับประถมเป็นต้นไป เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เรื่องชุมชนของตนเองตั้งแต่ต้น

7. เจ้าหน้าที่ป่าไม้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จะปฏิบัติหน้าที่เน้นหนักไปทางการพิทักษ์ปกป้องป่าและสัตว์ป่ามากขึ้นไปโดยละเอียดบทบาทหรือแนวทางอื่น ๆ ในการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ดังนั้นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของเขตฯ ควรพิจารณาแนวทางอื่น ๆ ที่เป็นทางเลือกประกอบในการปฏิบัติหน้าที่ เช่น การเน้นหลักวนศาสตร์ชุมชน ทำหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ชุมชน และประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการข้างต้นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ในทุกระดับจะต้องปรับวิธีคิดหรือมุมมองใหม่ ให้อยอมรับความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรให้มากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้ศึกษาขอขอบคุณ ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ ที่ให้งบประมาณในการศึกษาในครั้งนี้ ภายใต้โครงการ “การประยุกต์ใช้ข้อมูลจากการสำรวจระยะไกลและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา”

เอกสารอ้างอิง

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2535). วิวัฒนาการของการบุกรุกพื้นที่ทำกินในเขตป่า. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
 บัญชร แก้วส่อง. (2539). บทบาทและแนวทางส่งเสริมองค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 14(2), 45-52.
 ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. (2537). การจัดการราษฎรและทรัพยากรธรรมชาติในเขตอนุรักษ์: ปัญหา แนวทาง และนโยบาย. วารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 1(2), 33-44.

ธีรพงศ์ สันติภาพ. (2539). ป่าชุมชนกับการย้ายถิ่น: กรณีบ้านป่าสัน จังหวัดเชียงราย. วารสารนิเวศวิทยา, 3(2), 81-82.

ฝ่ายข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ. (2543). การประยุกต์ใช้ข้อมูลจากการสำรวจระยะไกลและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา. รายงานฉบับสมบูรณ์. สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

มนตรี เมืองพรหม. (2541). ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรไทย. ข่าวเศรษฐกิจการเกษตร, 44(498), 5-9.

สมยศ ท่งหว้า และ วิจารย์ ธาณีรัตน์. (2540). ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน: กรณีการใช้และการถือครองทรัพยากรในเขตป่าพื้นที่สูง บ้านน้ำหრა อำเภอควนกาหลง จังหวัดสตูล. ข่าวสารป่ากับชุมชน, 4(7), 18-26.

ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า. (มปป). สรุปข้อมูลเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา จังหวัดระนอง. สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้.

สำนักงานกิ่งอำเภอสุขสำราญ. (2541). ข้อมูลพื้นฐานระดับอำเภอ (dola model) ฉบับที่ 2. จังหวัดระนอง.

สำนักงานจังหวัดระนอง. (2541). บรรยายสรุปข้อราชการประจำปี 2541. จังหวัดระนอง.

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดระนอง. (2539). กชช.2ค. ปี 2539. จังหวัดระนอง.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2541). สถิติการเกษตรของประเทศไทยปีเพาะปลูก 2539/2540. กรุงเทพฯ.

สำนักงานอำเภอกะเปอร์. (2541). ข้อมูลพื้นฐานระดับอำเภอ (DOLA MODEL) (ฉบับที่ 2). จังหวัดระนอง.